

Presentatiemoment Integrale veldanalyse van het cultureel erfgoed van stoel tot stad, een terugblik.

Door Bram De Maeyer, onderzoeker

Op dinsdagvoormiddag 19 maart 2024 vormde het Amsab-Instituut voor Sociale Geschiedenis (Amsab-ISG) in Gent het decor voor het presentatiemoment van het rapport Integrale veldanalyse van het cultureel erfgoed van stoel tot stad. Met dit rapport werpt het Kenniscentrum van het Vlaams Architectuurinstituut (VAi) een licht op het cultureel erfgoed van onze ontworpen omgeving, gaande van architectuur, stedenbouw en bouwbedrijf tot vormgeving. Het presentatiemoment bracht een veertigtal geïnteresseerden uit de brede erfgoedsector samen.

Welkomstwoord - Eva Weyns (VAi)

Eva Weyns is coördinator van het VAI Kenniscentrum en consulent bouwbedrijf. Tijdens haar welkomstwoord introduceert zij het publiek tot het programma van deze voormiddag. Tevens gaat zij dieper in op de ontstaansgeschiedenis van en beweegredenen voor de publicatie van het rapport Integrale veldanalyse van het cultureel erfgoed van stoel tot stad.

De presentatie van de Integrale veldanalyse van het cultureel erfgoed van stoel tot stad is een belangrijk moment voor het VAI Kenniscentrum. 2023 stond voor het VAI Kenniscentrum grotendeels in het teken van de Integrale veldanalyse. Het rapport illustreert treffend waar het VAI Kenniscentrum zich mee bezighoudt. Het VAI Kenniscentrum zet zich in voor het cultureel erfgoed van de ontworpen omgeving in Vlaanderen en Brussel. Daarbij ligt de focus op vier ontwerpdisciplines, zijnde architectuur, stedenbouw, bouwbedrijf en vormgeving. Het VAI Kenniscentrum richt zich op de registratie van het culturele erfgoed van deze vier ontwerpdisciplines. De brede reikwijdte van dit erfgoed wordt treffend verwoord onder de noemer van stoel tot stad. Aan de hand van de registratie biedt het VAI Kenniscentrum een instrument aan dat weergeeft welk cultureel erfgoed bewaard is gebleven, wiens erfgoed bewaard is gebleven en waar dit erfgoed zich momenteel bevindt. Tevens zet het VAI Kenniscentrum zich in om ondersteuning aan te bieden bij het behoud en beheer van dit cultureel erfgoed.

Voorheen heeft het VAI Kenniscentrum publicaties uitgegeven die gewijd zijn aan een specifiek ontwerpdiscipline en haar cultureel erfgoed. Denk hierbij aan het rapport Architectuurarchieven in Vlaanderen. Kwalitatieve veldbeschrijving en analyse van het Vlaamse architectuurarchieflandschap (2006), het project 50 jaar Wet op de stedenbouw (2012) en de bronnengids Vormgevingserfgoed in Vlaanderen na 1945 (2016). Een actualisatie per ontwerpdiscipline drong zich op, net als de noodzaak om verschillende ontwerpdisciplines overkoepelend te analyseren en met elkaar te vergelijken.

Dit heeft geresulteerd in de publicatie van het rapport Integrale veldanalyse, een pioniersstudie waarin voor het eerst een overkoepelende stand van zaken wordt gegeven van het cultureel erfgoed van stoel tot stad in Vlaanderen en Brussel. De Integrale veldanalyse brengt de vier ontwerpdisciplines – architectuur, stedenbouw, bouwbedrijf en vormgeving – samen en geeft per ontwerpdiscipline een nauwgezette stand van zaken. Dit was allerm minst een evidente opgave omdat elke ontwerpdiscipline haar eigen geplogenheden heeft wanneer het aankomt op de omgang met cultureel erfgoed.

Eva benadrukt dat de Integrale veldanalyse geen eindpunt is. Het moet eerder beschouwd worden als een stand van zaken, een momentopname anno 2023. De vier ontwerpdisciplines en hun cultureel erfgoed zijn namelijk continu in ontwikkeling.

Ter afsluiting bedankt Eva uitdrukkelijk de verschillende auteurs van het rapport en de deelnemers aan de klankbordgroepen die voor de nodige input hebben gezorgd. Zij spreekt haar hoop uit dat het rapport de nodige handvaten aanreikt aan onderzoekers, ontwerpers en belangstellenden om zich verder te verdiepen in het cultureel erfgoed van onze ontworpen omgeving.

Presentatie VAI Archiefhub en Integrale Veldanalyse – Delphine Vanoverberghe (VAi) en Tine Poot (VAi)

Delphine Vanoverberghe is werkzaam als consultant erfgoed bij het VAI Kenniscentrum. Tijdens haar uiteenzetting stelt zij de Archiefhub voor, een belangrijk instrument in de totstandkoming van de Integrale veldanalyse.

De Archiefhub is een databank voor onderzoek naar de vier ontwerpdisciplines, zijnde architectuur, bouwpraktijk, stedenbouw en vormgeving. De Archiefhub bevat gegevens over personen, organisaties en gebeurtenissen relevant voor de ontworpen omgeving in Vlaanderen en Brussel na 1800. De Archiefhub biedt onderzoekers een instrument om te zoeken naar actoren en gelieerde archief- en erfgoedcollecties bij verschillende Vlaamse en Brusselse bewaarinstellingen (VAi, CIVA, KADOC, Archief Gent, Rijksarchief, enz.).

Het cultureel erfgoed van stoel tot stad neemt verschillende vormen aan. Het gaat onder meer over plannenmateriaal, tekeningen, briefwisseling, beeldmateriaal, interviews en objecten zoals maquettes. De actoren die dit cultureel erfgoed hebben nagelaten, zijn eveneens uiteenlopend: architecten, aannemers, vormgevers, studie bureaus, overheden, beroepsverenigingen, enzovoort.

Aan de hand van de omvangrijke bulk aan data in de Archiefhub is het VAI Kenniscentrum kunnen overgaan tot de opmaak van de Integrale veldanalyse. Daarvoor was het noodzakelijk om de data in de Archiefhub te actualiseren om een zo accuraat mogelijk beeld te krijgen van het cultureel erfgoed van stoel tot stad in Vlaanderen en Brussel. Delphine vroeg alle Vlaamse en Brusselse bewaarplaatsen om haar een overzicht te bezorgen van archief- en erfgoedcollecties gelieerd aan de vier ontwerpdisciplines. 45 bewaarplaatsen hebben aan deze landelijke bevraging meegedaan. Met deze bevraging heeft het VAI Kenniscentrum bijkomende archieven en collecties kunnen registreren in de Archiefhub. Waar de Archiefhub aanvankelijk zicht had op 633 relevante archiefcollecties verspreid over externe Vlaamse en Brusselse bewaarinstellingen, is dit aantal dankzij de bevraging significant gestegen tot 801.

Delphine geeft aan dat het VAI Kenniscentrum voortdurend nieuwe archiefcollecties registreert in de Archiefhub. Zij doet dan ook een warme oproep aan alle Vlaamse en Brusselse bewaarplaatsen. Verder geeft Delphine aan dat het VAI Kenniscentrum bijkomende toepassingen bestudeert om de Archiefhub nog gebruiksvriendelijker te maken. Zo wordt onder meer gekeken naar de mogelijkheid om de Archiefhub te linken met de catalogi van de verschillende Vlaamse en Brusselse bewaarplaatsen. Bijkomend bestudeert het VAI Kenniscentrum de piste om in de Archiefhub zoekopdrachten te kunnen uitvoeren op het niveau van de bewaarplaats. In plaats van te zoeken op het niveau van bijvoorbeeld een actor (persoon of organisatie) kunnen gebruikers een overzicht krijgen van het cultureel erfgoed van stoel tot stad per bewaarplaats.

Momenteel heeft het VAI Kenniscentrum zicht op 58 Vlaamse en Brusselse bewaarplaatsen waar cultureel erfgoed van stoel tot stad aanwezig is. Wanneer gekeken wordt naar de geografische spreiding, blijkt dat Brussel de kroon spant met 18 bewaarplaatsen. Daarna volgen de provincies Oost-Vlaanderen (12), West-Vlaanderen (11) en Antwerpen (10). De provincies Vlaams-Brabant (5) en Limburg (2) zijn dan weer de hekkensluiters.

Ter afsluiting geeft Delphine een overzicht van het aandeel archiefcollecties per discipline. Meer dan de helft van alle geregistreerde collecties in de Archiefhub (58%) heeft betrekking op architectuur. Dit is logisch aangezien het VAI Kenniscentrum en het CVAa sinds hun oprichting hebben ingezet op het in kaart brengen van architectuurarchieven. Op ruime afstand volgen vormgeving met 29%, bouwbedrijf met 7% en ten slotte stedenbouw met 6%. Delphine geeft aan dat de lage percentages van deze disciplines echter gestaag stijgen. Het VAI Kenniscentrum heeft namelijk de strategie om aan de hand van thematische projecten in te zetten op de registratie van het cultureel erfgoed van deze disciplines.

Vervolgens neemt Tine Poot, consultant ontwerp bij het VAI Kenniscentrum, het woord. Zij bespreekt de opbouw en krachtlijnen van de Integrale veldanalyse. Ter afsluiting gaat zij in op de uitdagingen die de Integrale veldanalyse heeft blootgelegd.

De Integrale veldanalyse is opgebouwd aan de hand van een vaste structuur. Het rapport behandelt achtereenvolgens het cultureel erfgoed van architectuur, stedenbouw, bouwbedrijf en vormgeving en welke methodologie het VAI Kenniscentrum heeft toegepast om de nodige resultaten te behalen. Er wordt ingezoomd op de voornaamste erfgoedvormers en bewaarplaatsen per ontwerpdiscipline. Tevens gaat er de nodige aandacht uit naar de uitdagingen, opportuniteiten en aanbevelingen omtrent de omgang met het culturele erfgoed van de desbetreffende ontwerpdiscipline. Tot slot lijst het rapport per ontwerpdiscipline een literatuuroverzicht op van sleutelwerken.

De Integrale Veldanalyse is pionierswerk voor het VAI Kenniscentrum. Het is de eerste maal dat de vier ontwerpdisciplines samen behandeld worden. Deze integrale aanpak maakt het mogelijk om gelijkenissen en verschillen waar te nemen tussen het cultureel erfgoed van de verschillende ontwerpdisciplines. Tevens maakt de integrale aanpak het mogelijk om een globaal overzicht te krijgen van waar het cultureel erfgoed van stoel tot stad zich juist bevindt. Het cultureel erfgoed zit verspreid over archief- en onderwijsinstellingen, stads- en gemeentearchieven, provinciale instellingen, rijksarchieven, musea, bedrijven, heemkundige kringen en nalatenschappen. De Archiefhub is dan ook een belangrijk instrument dat gebruikers in staat stelt om op een integrale manier aan opzoekingswerk te doen in plaats van elke bewaarinstelling apart te consulteren.

Bovendien fungeert de Integrale veldanalyse als een richtsnoer om erfgoed gerelateerde uitdagingen in het brede ontwerplandschap kenbaar te maken. Tine bespreekt achtereenvolgens zeven uitdagingen die dankzij de Integrale veldanalyse aan het licht zijn gekomen.

De eerste uitdaging behelst de verschillende snelheden tussen de ontwerpdisciplines. Voor architectuurarchieven bestaat er reeds sinds het einde van de 19e eeuw de reflex om archieven te bewaren voor toekomstige generaties. Deze erfgoedreflex kwam voor de andere ontwerpdisciplines pas veel later op gang. De mate van professionalisering heeft hierin een grote rol gespeeld. Ontwerpdisciplines zoals vormgeving professionaliseerden zich pas na de Tweede Wereldoorlog met de oprichting van onderwijsinstellingen. De reflex om vormgevingserfgoed te bewaren en documenteren kwam dan ook veel later op gang.

De tweede uitdaging leidt ons naar het hybride en multidisciplinaire karakter van het brede ontwerplandschap. Een welomlijnde afbakening per ontwerpdiscipline is logisch, maar de realiteit leert ons dat ontwerpers zich niet makkelijk laten wegzetten in een discipline. Denk hierbij bijvoorbeeld aan een architect die ook meubels heeft ontwerpen tijdens zijn carrière. Het multidisciplinaire oeuvre maakt het allesbehalve evident om ontwerpers in te delen in een welbepaalde ontwerpdiscipline.

De derde uitdaging is de centrale registratie van een gedistribueerd model. Hiermee wordt bedoeld op het feit dat het cultureel erfgoed van stoel tot stad verspreid zit over verschillende bewaarplaatsen, zowel publieke als private instellingen. Daarom is het nodig om in te zetten op een centrale registratie in de vorm van de Archiefhub. De centrale registratie biedt belangstellenden een globaal overzicht van waar het cultureel erfgoed zich juist bevindt. Het VAI Kenniscentrum spant zich in om dit overzicht voortdurend te actualiseren in de Archiefhub. Hiervoor is echter ook input nodig van de bewaarplaatsen.

De vierde en misschien wel de belangrijkste uitdaging bestaat erin om een geïntegreerd waarderingskader te ontwikkelen. Het is namelijk niet wenselijk, noch mogelijk om al het cultureel erfgoed van stoel tot stad te bewaren. Daarom is er nood aan een waarderingskader dat de waarde van een erfgoedcollectie mee kan helpen bepalen. Een gedegen waarderingskader heeft nood aan criteria om te bepalen wat bewaard wordt. Tine wijst er echter op dat een afdoende kritische houding noodzakelijk is om aan waardering te doen. Vooreerst moet de mythe van neutraliteit doorprikt worden, waarden gebeurt nooit vanuit een neutrale positie. Onvermijdelijk wordt de focus ergens opgelegd, het is daarom belangrijk om jezelf bewust te maken van deze focus en kritisch in vraag te stellen.

De vijfde uitdaging sluit hier nauw op aan. Bij de implementatie van een waarderingskader is het namelijk noodzakelijk om geen rigide model te hanteren maar eerder een evolutief model. Het erfgoedlandschap is voortdurend in beweging en benadert erfgoed op thematische en innovatieve manieren. Denk hierbij aan de groeiende bewustwording over dekolonisatie en genderverhoudingen. Momenteel ondergaat het erfgoedlandschap een paradigmashift waar wordt losgekomen van de canon. Een ontwerpdiscipline benaderen vanuit het perspectief van toonaangevende en unieke ontwerpers wordt in toenemende mate ingewisseld voor een etnografische benadering.

De voorlaatste uitdaging is de toenemende invloed van digitalisering op kennisvalidatie en materialiteit. Dit slaat zowel op de tendens om bestaande archieven te digitaliseren als op de tendens dat nieuwe archieven in toenemende mate op digitale dragers staan. Architectuurbureaus werken bijvoorbeeld met computerprogramma's om technische tekeningen te maken. Denk hierbij aan CAD-tekeningen. De vraag stelt zich hoe dit digitale erfgoed bewaard moet worden. Wat gaan bewaarinstellingen conserveren en hoe houden zij het digitaal archief leesbaar?

De zevende en laatste uitdaging bestaat erin om afdoende wendbaar en experimenteel te werken, leunend op een krachtige professionele basis. In plaats van jezelf vast te rijden in een uniform en rigide model, is het wenselijk om voldoende ruimte te laten voor experimenten met cultureel erfgoed. Hierbij is het zaak om in te spelen op maatschappelijke evoluties en uitdagingen. Ten slotte wijst Tine erop dat elke ontwerpdiscipline haar geplogenheden heeft. Dit hoeft geen hindernis te zijn, maar eerder een teken van het rijke en gediversifieerde karakter van het cultureel erfgoed van stoel tot stad.

Panelgesprek met moderator Jelena Dobbels (FARO), Robin Debo (ETWIE), Philippe Van Wesenbeeck (Stad Gent), Annemartine van Kesteren (Museum Boijmans Van Beuningen)

Aansluitend gaat een expertenpanel dieper in op de Integrale veldanalyse en de uitgelichte uitdagingen voor het cultureel erfgoed van stoel tot stad. Het panelgesprek wordt gemoderd door Jelena Dobbels, werkzaam bij FARO als adviseur archieven en erfgoedbibliotheken.

Het eerste panellid is Robin Debo. Robin werkt als onderzoeker bij ETWIE, de Expertisecel voor Technisch, Wetenschappelijk en Industrieel Erfgoed. Hij laat zijn licht schijnen op wat de Integrale veldanalyse op te merken heeft inzake bouwbedrijf.

Robin spreekt zijn waardering uit voor de Integrale veldanalyse. Hij is opgetogen dat de Integrale veldanalyse voor bouwbedrijf verder heeft gekeken dan louter bedrijven die bouwen. Het rapport heeft ook oog voor het cultureel erfgoed van ambachtslieden, arbeiders en vakmensen die rondliepen op bouwerven. De keuze om bijkomend in te zetten op projectontwikkelaars ziet hij ook als een grote troef.

Wel wijst hij erop dat een toekomstige Integrale veldanalyse ook moet inzetten op een internationale inbedding. Hoe gaat men in het buitenland om met het cultureel erfgoed van bouwbedrijven? Hij noemt Duitsland, Schotland en Denemarken als belangrijke voorbeelden waar landelijke instellingen zich inzetten voor de registratie en conservatie van dit industrieel erfgoed. Een internationale benchmark is nodig om de situatie in Vlaanderen en Brussel ten volle te begrijpen.

Als onderzoeker erkent Robin de uitdagingen om bouwbedrijven te sensibiliseren. Het is een heuse opdracht om bedrijven ervan te overtuigen om zorg te dragen voor hun archief. Hij heeft weet van slechts vijftien bouwbedrijven waar een archivaris aan de slag is. In de meeste gevallen houdt iemand binnen de organisatie zich sporadisch bezig met het bedrijfsarchief. Wanneer je een bedrijfsbezoek maakt, tonen de werknemers wel interesse in de thematiek maar zelden gaan zij er daarna proactief mee aan de slag.

Sprekend vanuit zijn eigen ervaringen geeft Robin volgende tip mee om bedrijven te sensibiliseren om zorg te dragen voor hun archieven. Zet niet onmiddellijk in op het archief, maar eerder op de zelftrots van een bouwbedrijf. Met name familiebedrijven hebben oog voor projecten uit het verleden die hebben geholpen om het bouwbedrijf op de kaart te zetten. Overtuig hen dat hun archieven of collecties een middel zijn om hun verleden in de verf te zetten, zoals de installatie van oude maquettes in de inkomhal van het bedrijf.

Robin breekt ook een lans om naast bouwbedrijven ook in te zetten op archieven van ingenieursbedrijven. Ingenieursbedrijven bouwen grootschalige fabrieken en benaderen dergelijke projecten vanuit een technische dimensie, er komt geen architect aan te pas. Zij ontwikkelen een model voor een fabrieksgebouw en exporteren het. De fabrieken en machines zijn haast inwisselbaar. Omdat fabrieken zich bevinden op industrieterreinen, zijn dergelijke bouwprojecten veelal onttrokken uit het publieke oog.

Bijkomend roept Robin op om verder te kijken dan de succesverhalen. Bedrijven pakken graag uit met hun succesverhalen, maar dit vertelt maar een deel van het verhaal. Bedrijfsarchieven bevatten ook mislukte verhalen, elleboogwerk, fraude en lobbywerk. Het is een heikel thema, maar mag niet uit de weggegaan worden. Het is echter bijzonder moeilijk om vanuit een bedrijf de toestemming te krijgen om dergelijk materiaal te consulteren. Hij haalt het voorbeeld aan van de asbestfabrikanten. Het probleem is echter dat privéondernemingen niet verplicht zijn om inzage te bieden in hun bedrijfsarchieven.

Als ultieme tip onderstreept Robin het belang om te investeren in contacten met bouwbedrijven. Als men erin slaagt om bouwfederaties het belang te laten inzien van bedrijfsarchieven, ben je al een heel eind opgeschoten. Wie weet kunnen bouwfederaties bedrijven ertoe aanzetten om hun bedrijfsarchief te laten doorlichten, door deze voorwaarde bijvoorbeeld te koppelen aan lidmaatschap.

Tot slot haalt Robin een interessant buitenlands voorbeeld aan van een bedrijf dat zijn cultureel erfgoed ten volle heeft omarmt. Olivetti, een Italiaanse producent van typemachines, heeft doorheen haar bestaan een omvangrijk archief opgebouwd. Zo'n tien jaar geleden stelde Olivetti een creatieveling aan die werd losgelaten op het rijke archief. De creatieveling viste oude affiches en niet-gecommercialiseerde producten op in het archief. Hiervan werden reproducties gemaakt die Olivetti verkocht via haar webshop.

Philippe Van Wesenbeeck is het tweede panellid. Philippe is aan de slag als diensthoofd Stedenbouw en Ruimtelijke Planning bij de Stad Gent. Hij laat zijn licht schijnen op de rol van stedenbouw in de Integrale veldanalyse.

Philippe is opgetogen met de veldanalyse. De resultaten voor de ontwerpdiscipline stedenbouw zijn zeer herkenbaar voor hem. Hij apprecieert de brede scope en de vele bruggetjes die worden gemaakt met de ontwerpdiscipline architectuur. Beide kunnen niet los van elkaar gezien worden.

Philippe begrijpt de keuze om de wet op de stedenbouw uit 1962 als startpunt te nemen. Toch wijst hij erop dat het noodzakelijk is om de tijdsafbakening te verruimen. In de 19e eeuw lanceerden Vlaamse en Brusselse stadsbesturen reeds grote stedenbouwkundige ingrepen om aan stadsverfraaiing te doen. Denk bijvoorbeeld aan de aanleg van de Anspachlaan in Brussel. Stadsbesturen hebben een lange traditie wanneer het aankomt op stadsontwikkeling. Dergelijke projecten zijn goed gedocumenteerd vanuit een architectuurperspectief, maar het is aangewezen om ook met een stedenbouwkundige lens naar dergelijke projecten te kijken. Hetzelfde kan gezegd worden voor de tuinwijken.

De Tweede Wereldoorlog is eveneens een boeiende periode. Tijdens de Duitse bezetting stelden lokale besturen grote stedenbouwkundige plannen op. Na de oorlog durft men hier niet mee naar buiten komen. Het mag dan wel beladen erfgoed zijn, maar het blijft niettemin erfgoed. In de optiek van Philippe zijn dergelijke ongerealiseerde projecten minstens even interessant om te registreren en te bewaren.

Voor de naoorlogse periode is het dan weer aangewezen om te kijken naar sleutelmomenten om waardevol cultureel erfgoed op te sporen. Philippe denkt onmiddellijk aan de ontwikkeling van het Ruimtelijk Structuurplan

Vlaanderen in de jaren 1990. Daarnaast geeft hij aan dat in het begin van de jaren 2000 er veel middelen werden geïnvesteerd in stadsvernieuwing. Een nauwgezette analyse van zo'n sleutelmomenten kan helpen om sleutelfiguren te identificeren binnen overheden, ontwerp bureaus, onderwijsinstellingen en middenveldorganisaties die ons kunnen leiden naar relevant cultureel erfgoed. Wie zijn de vernieuwers, de early adopters? En wie maakt het later mainstream?

Philippe wijst ook op het belang van mondelinge geschiedenis voor stedenbouw. Het is zaak om sleutelfiguren die betrokken zijn geweest bij het Ruimtelijk Structuurplan Vlaanderen en stadsvernieuwingprojecten te interviewen. Hij denkt hierbij aan oud-professor Jan Schreurs en stedenbouwkundige Marcel Smets. Verschillende sleutelfiguren zijn inmiddels met pensioen of reeds overleden. De erfgoedsector loopt zo het gevaar om deze mondelinge bronnen te mislopen als zij niet tijdig geïnterviewd worden. Interviews bieden ook meestal een kant van het verhaal die je niet terugvindt in de documenten zoals persoonlijke relaties en machtsverhoudingen.

Ten slotte wijst Philippe erop dat er onder projectontwikkelaars een groeiende belangstelling is voor erfgoed. Zo vragen lokale overheden hen om stedenbouwkundig onderzoek te doen voor de herontwikkeling van een bestaande site. Projectontwikkelaars gebruiken erfgoed op de site om aan community werking te doen. Een projectontwikkelaar maakte bijvoorbeeld een podcast over de voormalige fabriekssite van de Belgische autofabrikant Minerva. Het doel was om mensen die er komen wonen te binden met de site. De gebouwen zijn dan wel nieuw, maar de site heeft al een rijke voorgeschiedenis.

Het derde en laatste panellid is Annemartine van Kesteren. Zij werkt als conservator Design bij het Museum Boijmans Van Beuningen in Rotterdam. Zij gaat dieper in op het aspect vormgeving in de Integrale veldanalyse. Haar achtergrond stelt haar in staat om de situatie qua vormgevingserfgoed in Vlaanderen en Nederland met elkaar af te wegen.

Annemartine spreekt haar lof uit voor de Integrale veldanalyse. Het is een indrukwekkend document geworden. De bevindingen zijn erg gelijklopend met de situatie in Nederland. Het is haast een echo van de problemen en uitdagingen waar zij in Nederland mee worstelt. Af en toe waren er in Nederland initiatieven om een landelijk instituut op te zetten om dit erfgoed op te sporen en te bewaren, maar zo'n projecten stierven een stille dood door bezuinigingsrondes. Vormgevingserfgoed is haast een paarse olifant in de kamer. Het erfgoed is overal om ons heen, maar het wordt niet naar waarde geschat. Bewaarinstellingen hebben niet de nodige middelen om zich exclusief op dit erfgoed toe te leggen.

In plaats van in te zetten op één bewaarinstituut voor vormgevingserfgoed is een decentrale aanpak aangewezen. Vanuit het Museum Boijmans Van Beuningen heeft Annemartine een netwerk uitgebouwd van ongeveer 40 partners die hun expertise inzake vormgevingserfgoed met elkaar uitwisselen. Hierbij is het belangrijk om niet te streven naar een uniform model. Een museum kijkt immers anders naar vormgevingserfgoed dan een bewaarinstelling.

In de optiek van Annemartine is het belangrijk om vormgevers de nodige training te geven om te gaan met het archief dat zij doorheen hun carrière gaan opbouwen. Het is zaak om al vroeg in contact te komen met een startend bureau of ontwerper en hen te wijzen op de mogelijke erfgoedwaarde van hun archief. Idealiter wordt dit bewustzijn reeds aangewakkerd in de opleiding zelf, partnerschappen met onderwijsinstellingen dringen zich dan ook op. Het is een meerwaarde om hen te adviseren hoe ze een schifting kunnen maken tussen waardevolle en minder waardevolle archiefstukken.

Annemartine stipt ook aan dat de oververtegenwoordiging van mannelijke archiefvormers niet alleen een Vlaams gegeven is. Deze situatie doet zich ook voor in Nederland. Het is zaak om in te zetten op de onderbelichte rol van vrouwen in het vormgevingslandschap. Annemartine bespreekt dat zij het thema aansneet in de tentoonstelling Archives at risk. In de tentoonstelling laat zij ontwerpers aan het woord die hun persoonlijke verhalen delen over zij zelf hun vormgevingsarchief hebben aangelegd, bewaard en gebruikt.

Mondelinge geschiedenis speelt eveneens een belangrijke rol volgens Annemartine. In de Verenigde Staten is er een traditie om aan mondelinge geschiedenis te doen. Dit voorbeeld verdient navolging. Annemartine kiest daarom voor het medium van een podcast. Zo maakte ze onlangs een podcast met de Nederlandse industrieel ontwerper Hella Jongerius over de emotionele betekenis van een archief: hoe ga je om het archief als je je praktijk stopzet? Voor erfgoedspelers is het belangrijk om nog voor de stopzetting van de professionele activiteit in contact te staan met de ontwerper. Want na een overlijden of pensionering belandt hun archief al te vaak op de vuilnisbelt. Preventief werken is dan ook van kapitaal belang om dit kwetsbare vormgevingserfgoed te bewaren.

Momenteel heeft Annemartine een nieuw project lopen. Het project *Archives at Risk: Seeking Shelter* bestaat uit een constructie van een kubieke meter die langs de verschillende partners passeert. De kubus is een plek waar archieven kunnen worden achtergelaten.

Ten slotte wijst Annemartine nog op de valkuilen wanneer gewerkt wordt met klankbordgroepen. Op zich is het waardevol om te werken met verschillende spelers uit de vormgevingswereld, maar het kan het traject ook bemoeilijken. Haar raad: houd een klankbordgroep best klein zodat het werkbaar blijft.

Presentatie collectie Amsab-ISG - Martijn Vandenbroucke (Amsab-ISG)

Martijn Vandenbroucke werkt als collectiebeheerder bij het Amsab-ISG. Amsab-ISG is een erkende culturele archiefinstelling en ontfermt zich over het erfgoed van progressieve sociale bewegingen en personen. Haar kerntaken bestaat erin om relevant erfgoed te verzamelen, bewaren, ontsluiten, valoriseren en maximaal toegankelijk te maken voor het brede publiek. Martijn legt stapsgewijs uit hoe erfgoed in de collectie van het Amsab-ISG belandt. Doorheen haar bestaan heeft Amsab-ISG een omvangrijke collectie opgebouwd die ruim vijftien strekkende kilometer beslaat. De collectie zit verspreid over verschillende magazijnen in Gent en kan geconsulteerd worden in de leeszaal in de Bagattenstraat.

In zijn presentatie licht Martijn enkele collectiestukken uit die nauw aansluiten bij de domeinen behandeld in de Integrale veldanalyse van het VAI Kenniscentrum. Denk hierbij in de eerste plaats aan het socialistisch patrimonium met zijn talloze volkshuizen, bioscoopzalen en coöperatieve winkels. Zo bewaart Amsab-ISG materiaal over de Vooruit en de beluiken in Gent, het socialistisch volkshuis in Willebroek en vakantieoord van socialistische coöperaties. Naast dergelijke projectdossiers bewaart Amsab-ISG documentatie over socialistische coöperaties die het architectuurlandschap mee hebben gedefinieerd. Een sprekend voorbeeld hiervan is het archief van de Goede Werkmanswoning, een sociale huisvestingsmaatschappij van de socialistische zuil die inzette op kwalitatieve en betaalbare woningen voor de arbeidersklasse. Belgische architecten geaffilieerd met de socialistische zuil duiken eveneens op in de rijke archiefcollectie van het Amsab-ISG. Treffende voorbeelden zijn Renaat Braem, Fernand Brunfaut en Romain Berteloot.

Naast architectuurprojecten is er ook ruimte voor vormgevingserfgoed in de collectie van Amsab-ISG, met name in de vorm van objecten. In zijn presentatie toont Martijn interieurelementen uit een socialistisch volkshuis zoals een lamp. Amsab-ISG herbergt ook verrassende objecten die men minder snel zou verwachten in een archiefinstelling. Zo heeft de theatergroep de Internationale Nieuwe Scène zijn rekwisieten geschonken aan Amsab-ISG. Het decor uit het toonaangevende theaterstuk *Mistero Buffo* is op deze manier bewaard gebleven. De conservatie van objecten komt echter ook met de nodige uitdagingen. Spandoeken van actiegroepen zijn bijvoorbeeld gemaakt uit fragiel en snel vergankelijk materiaal. Daarom heeft Amsab-ISG ervoor gekozen om de spandoeken te fotograferen en digitaal te bewaren waarna de fysieke spandoeken konden worden weggegooid.